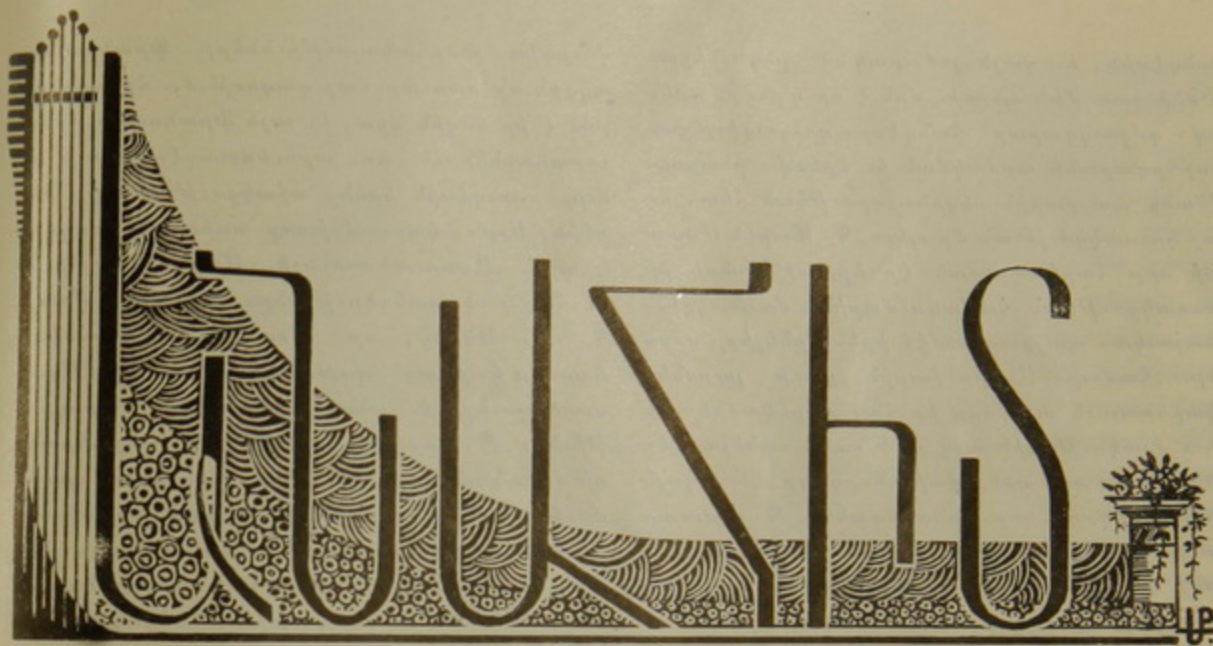

Է. ՏԱՐԻ — ԹԻԻ 3

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ 1936

ԱՊՐԻԼ — ՄԱՅԻՍ

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՓԱՌԱՏՕՆԸ

Յանձնախումբը զոր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին յարգելի նուիրակը անցեալ տարի անուանեց՝ Աստուածաշունչի թարգմանութեան հազարհինգ հարիւրամեակի փարիզահայ հանդիսաւոր տօնախմբումը սարքելու համար Միւթիւալիթէի սրահին մէջ, միաձայնութեամբ համամիտ եղաւ առաջարկին զոր բերի, այս արտակարգ յորելանին վերջնական տօնախմբումը Սորպոնի մեծ ամփիթատրոնին մէջ Հայոց Քրանսացի բարեկամներուն հետ կատարելու։ Գարեգին արքեպիսկոպոս, այդ ծրագիրը զործադրելու համար կազմեց՝ Արեւելք մեկնելէն առաջ՝ աւելի ստուարաթիւ յանձնախումբ մը, որ իր մէջէն ընտրեց կարգադիր մարմին մը, որպէսզի վերջնական հանգէսը կազմակերպէ ինչպէս եւ յղացուած էր, — հայ մշակոյթի փառաւորումը օտարներու, մաս-

նաւորապէս Քրանսական ժողովուրդի ներկայացուցիչներու առջեւ։ Այդ հանգէսը տեղի ունեցաւ քիչ մը ուշ — այդ բացառիկ յորելանին տարին ըստ արժանւոյն որոշ շափով ընդլայնելով, — որպէսզի նուիրակ սրբազանը Արեւելքի հայ զաղութներու իր պտոյտը վերջացնելով կարենար գալ եւ կատարել անոր մէջ իր դերը որ էական էր։ Սորպոնեան տօնախմբումը կատարուեցաւ Մարտ 29ի կիրակի կէսօրէն յետոյ եւ այն շքեղ յաջողութեամբ զոր ունեցաւ՝ հասաւ առաջադրուած նպատակին։

Պ. Լուի Մարէն, երեսփոխան, որ Հայաստան երկու անգամ ճամբորդած, հայ ժողովուրդը մօտէն ճանչցած է եւ դայն սիրող ու յարգող անկեղծ բարեկամ մըն է, նախորդ զահլիճին պետական նախարարներէն մին էր, երբ մեր խնդրանքը ստացաւ նախապահելու այս

Հանդէսին, եւ զայն յօժարակամ ընդունեցաւ «Ինձի շատ մեծ պատիւ մըն է որ կ'ընէք» զրեւով. զժրագրարար Հանդէսը զուգադիպեցաւ խորհրդարանի արձակման եւ երեսփ. ընտրութեանց պայքարին սկզբնաւորութեան հետ. որոշ կուսակցութեան մը պետ, Պ. Մարէն Մարտ 29ի օրը հարկադրուած էր երթալ Նանսի իր կուսակցութեան համադումարին մասնակցիլ՝ ընտրական պայքարին մէջ իրենց ընկիւրը որոշելու համար։ Ան իր խորին ցաւը յայտնեց չկարենալուն այդ օրը իր հայ բարեկամներուն հետ մշակութային այդ մեծ տօնը տօնելու, եւ ինքն իսկ դատւ. զինք փոխանորդողը, լաւագոյն փոխանորդողը զոր կրնար գտնել, Պ. Էտուար Սուլիէն, երեսփոխան, երեսփախանական Ժողովի ղեր-նախագահ, արտաքին գործոց յանձնաժողովի ղեր-նախագահ, Փարիզի քաղաքապետական խորհուրդի անդամ, եւ հայ ազգի, հայկական դատի վաղեմի, հաւատարիմ ու անձնուէր բարեկամներէն մին։ Ան Հանդէսը բացաւ ջերմ ճառով մը ուր անդամ մը եւս յայտնեց այն խորին սէրն ու յարգանքը զոր ունի մեր Ժողովուրդին համար։ Յետոյ, ես ինքս կարդացի այն երկու մեծարժէք նամակները զոր ուղղած էին այս առթիւ մեր կարգադիր յանձնախումբին մեծանուն լեզուաբան եւ բաղմալստուակ հայազէտ Փրոֆ. Ա. Մէյյէ եւ աշխարհահռչակ բիւզանդալէտ Ծարլ Տիլ, որոնք, մին հիւանդ, միւսը Փարիզէն բացակայիլ պարտաւորուած բլլալուն պատճառով չկարենալով Հանդէսին անձամբ մասնակցելու մեր հրաւերն ընդունիլ, այդ նամակներով կ'արտայայտէին իրենց կարծիքը, մին՝ հայ լեզուի ու հայ աշուրէնի վրայ (հայ աշուրէնը հոշակելով «հրաշակերտ մը», ու եւ է բարեփոխման անկարօտ, ո՛վ Արեղեան...), միւսը հայ արուեստին ու մասնաւորապէս ճարտարապետութեան վրայ խօսելով, ու խօսելով աւելի բարձր ներդրումով քան ինչ որ բրած էր ցարդ։

Յետոյ նախագահը խօսք տուաւ Գարեգին արք. Յովսէփեանին, որ կարդաց այս առթիւ իր շարադրած հայերէն գեղեցիկ ճառը, եւ անոր Ֆրանսերէն թարգմանութիւնը կարդաց Տ. Լեւոն Արսլանեան քահանան. այդ ճառին մէջ, նուիրակ սրբազանը, տօնին նշանակութիւնը անդամ մը եւս բացատրելէ յետոյ, կը յայտնէր ամենայն Հայոց Հայրապետին եւ հայ Ժողո-

վուրդին շնորհակալութիւնները Փրանսական ազգին որ ստուար հայ գաղութ մը հիւրընկալած է իր հողին վրայ եւ այն Փրանսացի մտաւորականներուն եւ արուեստագէտներուն որ այդ Հանդէսին իրենց աջակցութիւնը կը բերէին։ Ապա, կարդով խօսք առին այս տողերը զրոյր՝ «Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը եւ հայ բանաստեղծութիւնը» նիւթին վրայ, Պ. Ն. Ազոնց, որ հմտալից ու շահեկան ճառ մը կարդաց՝ նիւթ ունենալով «Հայ Աստուածաշունչը եւ անոր պատմական տարողութիւնը», Պ. Կապրիէլ Միլլէ, Քոլէժ տը Ֆրանսի մեծանուն ուսուցչապետը, Արուեստի պատմութեան նուիրուած իր հոյակապ աշխատութիւններով հանրածանօթ եւ որուն ճառը հայ արուեստին նուիրուած գնահատականներուն մէջ ամենամեծ նշանակութիւն ունեցող աշխատութիւն մըն է, եւ Պ. Ամեաէ Կասթուէ, երաժշտադիտութեան Փրանսական ընկերութեան նախագահ եւ հայ երաժշտութեան վաղեմի բարեկամ, որ կարդաց իր սիրուն ու հիւթալից ճառը մեր ազգային երաժշտութեան եւ անոր հին ու նոր վարպետներուն, մասնաւորապէս անձնան Կոմիտասի մասին։

Ուսումնասիրական այս բաժնին չափ ճոխ եղաւ յայտադրին ղեկարուեստական բաժինը։ Տիրան Ալեքսանեան՝ Փրանսացի երեք նուագածուներու հետ՝ նուագեց, աւելի քան երբեք նուրբ արուեստով մը եւ խոր զգացումով, իր զաշնակած չորս հայկական մեղեդիները (Խորհուրդ խորին, Օրօր, Ալագեալ, Հով արէֆ)։ Մաքսուտեան արտասանեց՝ Հայու ամենաջերմ զգացումով եւ մեծ արուեստագէտի ուժգնութեամբ՝ Մորիս Ռոսթմանի Տաղ առ Հայաստանը (որուն թարգմանութիւնը Անահիտի մէջ երեւցած է քանի մը տարի առաջ)։ Փրանսացի մեծահռչակ զաշնակահար Լազար - Լէվի, որ Աստուածաշունչի հսկայ բանաստեղծներն արտադրող հանճարեղ ցեղին կը պատկանի, նուագեց՝ իրեն յատուկ փափկութեամբ ու չրնորհով՝ Կոմիտասի հայ Ժողովրդական պարերը, Բարիսուղարեանի երկու կտորները, ու նաեւ Օ. Պէրպէրեանի Գիշերայինը։ Օր. Հայկանուշ Թորոսեան իր փայլուն ու թրթուռ տաղանդն անգամ մը եւս արժեցուց՝ երգելով, նուագարանային հնչեակի մը ընկերակցութեամբ, Կոմիտասի գեղեցկագոյն գործերէն՝

Տէր ողորմեան, Կալի երգը եւ Լուսնակն անուշը: Պ. Պէն-Ապա, Փրանսացի հրէացեղ եւրիտասարդ երգիչ մը, Օր. Մ. Բարայեանի լաւագոյն աշակերտներէն մին, Հայու հարազատ չեղտով ու զգացումով եւ ամենանուրբ արուեստով երգեց Կոմիտասի Սիրտս նման է եւ Զինար եւ կեռանալ մի հրաշալի երգերը: Տիկին Արշալոյս Սարգիսեան խորին յուզմունքով եւ զեղեցիկ առուցանութեամբ ինչպէս միշտ, արտասանեց Աստուծոյ Երանանեանի Սուրբ Մեսրոպէն հառուած մը եւ Վահան Թէքէեանի եկեղեցին հայկականը, եւ Պ. Նուրհան Մարգարեան, երիտասարդ գերասանը որ լրջօրէն կը պատրաստուի Փրանսական բեմին համար եւ որ սահմանուած է զեղեցիկ ապագայի մը, արտասանեց՝ Փրանսական ամենահարազատ հնչումով եւ բնագիրներու խոր ու փափուկ ըմբռնումով, հայ ժամանակակից բանաստեղծութեան զոհարներէն երեքին, Խաչակեանի Հայրենի ծովին, Յ. Թումանեանի Լուսաւորչայ կաթնեղին եւ Զարեանցի եւ իմ անուշ Հայաստանին Փրանսերէն թարգմանութիւնը: Սիւփան - Կոմիտաս երգչախումբը, ճարտար ղեկավարութեամբ Պ. Արայ Պարթեւեանի, երգեց Ո՛վ մեծասանը, Կոմիտասի գաշնաւորումով, Հայաստանը՝ Վարդան Սարգսեանի գաշնաւորումով եւ Կոմիտասի, Գրիգոր Սիւնիի, Սպ. Մելիքեանի, Արայ Պարթեւեանի, Համբարձում Պէրպէրեանի կտորներ: Տիկին Սրկոն - Վէպէր, որ յօժարակամ խոստացած էր զալ արտասանել Վարուժանի Հայրենի լեռներուն Փրանսերէն թարգմանութիւնը, (որ արդէն արտասանուած է 1916ին Սորպոնի նոյն մեծ ամփիթատրոնին մէջ՝ տիկին Մորենոյի բերնով) ծանր կոնփէ մը տկարացած ըլլալով՝ չկրցաւ այդ հաճոյքը մեղի պարզելու ու յայտնեց սիրուն նամակով մը՝ որ կարգացուեցաւ՝ իր զգացած ցաւը:

Ներկայ խումբամբոյս բաղմութիւնը, ուր Փարիզի հայ զաղութին հետ, կային եւ բաւական թիւով Փրանսացիներ (զօրավար Պրեմոն, զօրավար Շարտինի, զոր «Շարփի»-ի փոխակերպած էին հայ օրաթերթերը՝ այդ սխալին մէջ սրտաշարժ համերաշխութեամբ մը, Պ. Յրետէրիք Մաքլեր, հրամանատար Պրեմուտ Աղի, Պ. եւ Տիկին Մարսէլ Փան եւ այլ մտաւորականներ, լրագրողներ, եւն. եւն., եւ ուրիշ օտարներ (վրացի, ռուս, զուիցերիացի,

եւն.), խանդավառ ընդունելութիւն ըրաւ ճանքուն ու զեղարուեստական բաժնին:

Փրանսական կարեւորագոյն թերթերէն, Թան, Մաքէն, Փըքի Փարիզէն այս հանդէսին բովանդակութիւնը ամփոփող տեղեկատուութիւն մը հրատարակեցին, ու Լա Ֆրանս Միլիթը օրաթերթին մէջ լոյս տեսաւ զօրավար Պրեմոնի ընդարձակ մէկ յօդուածը, ուր ամենաջերմ բացատրութիւններով կը դրուատէ հայ ազգը, անոր մշակոյթը եւ այդ մշակոյթին պանծացումը եզոյզ այս հանդէսը: «Մե՛ծ օր, կ'ըսէ իր վերջարանին մէջ, այդ զժրագող հայ ժողովուրդին համար, որուն արուեստագիտական հանճարը եւ մտաւորական մշակոյթը անփրճելիօրէն ի վեր հանուեցան այդտեղ»:

Այդ օրը, այդպէս, եղաւ փառքի օր մը հայ դարաւոր ու զեղեցիկ մշակոյթին եւ զայն ստեղծող, պահպանող, ընդլայնող ժողովուրդին համար: Հայերը որ ներկայ էին այդ հանդէսին, անկից մեկնեցան ազնիւ հպարտութեամբ մը սրտապնդուած եւ սփոփուած 1):

1) Այդպիսի նշանակութիւն եւ տարողութիւն ունեցող ուրիշ հանդէսներ Փարիզի մէջ Մարտ 29ինէն առաջ միայն երկու անգամ տեղի ունեցած են. — 1916ին, դարձեալ Սորպոնի մեծ ամփիթատրոնին մէջ, եւ 1900ին Վոտվիլի թատրոնին մէջ: 1900ինը Համիտեան կոտորածներու զոհ բազմահազար հայ որբերուն ի նըպաստ ցերեկոյք մըն էր, ուր Քոմիտի Ֆրանսէզի մեծագոյն դերասանները հայագոյն Պոլիտոսին նուիրուած Քոմիտեան հրաշակերտէն արարուած մը խաղացին, ուր տիկին Սրկոն-Վեպէր, տը Մաքս հայ բանաստեղծութեանց փրանսերէն թարգմանութիւններ արտասանեցին, Քոմիտեան երէց, Ռեթան, Անթուան, տիկին Սիւզան Տէփրէ եւ այլ մեծանուն արուեստագէտներ՝ իրենց սրտագին մասնակցութեամբ պատուեցին հայ ժողովուրդը: Անաթոլ Ֆրանս կարգաց իր գեղեցիկ էջը հայ որբերուն վրայ: 1916ին հանդիսաւոր մեծաբան մըն էր որ հայ մարտիրոս ու հերոս ժողովուրդին, « փոքրիկ դաշնակից »-ին կը մատուցուէր ֆրանսացի հայաստեղծութեան կողմէ որ կազմակերպութեան պատասխանա-

Եթէ գտնուեցան այդպիսի հանդէսի մը մասին ինչ ինչ փարիզահայ թերթերու մէջ ծիծաղելի խժրժանքներ ձափոտող քանի մը իմաստակներ, հոյակապ ծաղկաստանի մը վրայ իրենց աննշմարելի մնտութիւնը դետեղել ջանացող ճանճի իրենց դերն է լոկ որ կատարած եղան, դեր որ միմիայն այդ միջատներուն կը մնասէ :

Կազմակերպիչ յանձնաժողովը մտադիր է գրքոյկի մը մէջ ամփոփել այդ մեծ հանդէսին մէջ արտասանուած ճանաչումն Ֆրանսերէն բնագիրն ու Գարեգին սրբապանի ճառին Ֆրանսերէն թարգմանութիւնը : Անախտի ներկայ թիւին մէջ կը հրատարակեմ այս վերջնոյն հայերէն բնագիրը եւ միւս ճառերու, ինչպէս եւ Մէյքէի եւ Տիլի նամակներուն հայերէն թարգմանութիւնը :

Ա. Զ.

տութիւնը ստանձնած էին (թէեւ Հայ մըն էր բուն յղացողն ու սարքողը) . եւ հոն խօսք կ'առնէին Տեշանել . Անարօլ Ֆրանս, Աքբայ վերքերէ եւ հանրային կրթութեան նախարար Փօլ Փէնլըվէ . Տիկին Մայլ, Տիկին Մորենօ, Տիկին Սըկուն-Վեպէր, Իվոն Տիֆօս, Պ. տը Մաֆս, Ռոժէ Կայեար, Քոմէտի Ֆրանսէզէն, կ'արտասանէին հայ բանաստեղծութեանց փրանսերէն թարգմանութիւններ . Սթյա Քանթօրօսի փըրանսական երգչախումբը կ'երգէր վէնուան տ'էնտիի ղեկավարութեան տակ եւ Ալեքսանեանի մասնակցութեամբ՝ Կոմիտասի եւ Ալեքսանեանի դաշնակաժ հայ մեղեդիներ . Տիկին Արմէն Օհանեան կ'արտասանէր իր Ա լա Ֆրանս գեղեցիկ արձակ քերթուածը . Փարիզի Մեծ Օփերայի երգիչ մը, Սիլվիվան, կ'երգէր մեր Հայաստանը, Մորիս Պուէէի ձեռնով փրանսերէնի վերածուած . Օր. Մարգարիտ Բաբայեան կ'երգէր հայ ժողովրդական երգեր : (Այդ օրուան յայտագրին բոլոր տարբեր, նառ, բանաստեղծութիւն եւն. ամփոփուած են գրքոյկի մը մէջ որուն տիտղոսն է Hommage à l'Arménie) :

ՀԱՌ. Պ. ԷՏՈՒԱՐ ՍՈՒԼԻԷԻ

Ս. Հարբ, տիկիներ, պարոներ,

նիստը բացուած է :

Ու այս նիստի նախագահի իմ առաջին պարտքս է յայտնել խորին ցաւը բարեկամիս՝ նախկին նախարար Լուի Մարէշի : Կեանքի մէջ, յաճախ, մեզմէ ամէն մէկուն համար, կան այլադան պարտականութիւններ եւ ամենէն հաճելի պարտականութիւնը չէ որ մարդ ազատ է ընտրելու : Անսպասելի կերպով մը, որ եւ զարմացուց Ֆրանսական հանրային կարծիքը, բնութեան չըջան Ֆրանսայի մէջ բացուեցաւ շատ աւելի կանուխ քան ինչ որ կը կարծէինք, այնպէս որ Պ. Լուի Մարէշ, իբր ժողովուրդի բարի ու հաւատարիմ ներկայացուցիչ, ստիպուեցաւ մեկնել իր Մէօթ-է-Մոդելի նահանգը եւ այսօր նանսի գտնուելու է :

Կ'արտայայտեմ իր կողմէ ոչ թէ մակերեսային ցաւ ու չքմեղանք, այլ իր բոլոր սրտով՝ որ զիտէք թէ մեծ է եւ հաւատարիմ, զգացուած յուսախարութիւնը այսօր ձեր մէջ չգտնուելուն :

Իմ երկրորդ պարտականութիւնս, զոր կը կատարեմ — կը խոստովանիմ — շատ աւելի փութկոտութեամբ, իմ մեծարանքս մատուցանել է Տ. Գարեգին արքեպ. Յովսէփեանին, որ եկած է այս տօնակատարութիւնը պատուել իր ներկայութեամբ եւ որ ներկայացուցիչն է մեր մէջ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ծայրագոյն պատրիարք եւ ամենայն Հայոց կաթողիկոս Նորին Սրբութիւն Սրբէն Ա.ի :

Մենք անշուշտ զգածուած ենք, — նոյն իսկ մեզմէ անոնք որ արտաքին են եւ առարկայական — այն մտածումէն զօր Նորին Սրբութիւնն ունեցաւ տօնել տալու, 1934ի աշունէն 1935ի աշունը, Հայկական Սփիւռքի իր եղբայրներուն, իր հօտին մէջ, հրաշալի տարեկարձը, հաղարհինգ հարիւրամեակը Աստուածաշունչի հայ թարգմանութեան : Կողջունեմ ուրեմն անհուն յարգանքով եւ երախտագիտութեամբ անոր ներկայացուցիչը մեր մէջ (բունն ծափահարութիւններ) :

Այդ յորեկանական տօնակատարութեանց իբր վերջարան, Փարիզի հայ գաղութը բնա-